

Dobšinský Pavol
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Literárny folklorista, najvýznamnejší štúrovský zberateľ, upravovateľ a vydavateľ slovenských ľudových rozprávok, prísloví a povier; jeho zásluhou sa nám zachovalo klasické dedičstvo ľudovej slovesnosti.

Životopisné údaje:

Narodil sa 16. marca 1828 v mestečku Slavošovce, potom sa jeho rodičia presťahovali do Dlhej Vsi a Sirku. Študoval v Rožňave, Miškovci a v rokoch 1840 – 1848 na lýceu v Levoči, kde sa stal horlivým členom Jednoty mládeže slovenskej. V rokoch 1850 – 1852 bol tajomníkom Samuela Reussa v Revúcej, tento dvojročný pobyt bol pre Dobšinského neskoršiu literárnu činnosť veľmi podnetný, Reuss sa totiž ako prvý na Slovensku odborne zaujímal o ľudové rozprávky a literárny folklorizmus sa dostal aj do popredia Dobšinského tvorivých záujmov. Okrem toho mal mimoriadne dispozície pre redakčnú činnosť, redigoval Hurbanove Slovenské pohľady v Trnave, potom pôsobil ako kaplán u Jána Chalúpku v Brezne, na evanjelickej fare v Rožňavskom Bystrom, nasledovalo niekoľkoročné pôsobenie na lýceu v Banskej Štiavnici. Bol profesorom a okrem toho vydával a redigoval „časopis pre krásne umenie a literatúru“ Sokol. Po roku 1861 zanechal profesúru i vydávanie časopisu a prijal uvoľnenú faru po Jonatanovi Čipkovi v Drienčanoch. V tejto gemerskej dedine prežil zvyšok života a tiež niekoľko osobných tragédií - zomrela mu manželka aj dcérka. Neskôr sa znova oženil a žil s rodinou veľmi skromne, aby mohol vydávať rozprávky. Po zániku Matice slovenskej už totiž nemal kto podporovať a financovať vydávanie rozprávok a tak ich Dobšinský vydával za vlastné ťažko ušetrené peniaze. Z romantickej generácie sa práve z finančných dôvodov už rozprávkam nikto iný nevenoval, Pavol Dobšinský zomrel 22. októbra 1885 v Drienčanoch.

Dielo:

Dobšinský začal ako študent na lýceu v Levoči písať básne v duchu štúrovskej romantickej poézie. Sústavné sa venoval prekladom, príležitostne aj literárnej kritike, postupne sa čoraz viac sústreďoval na zbieranie, skúmanie, úpravy a vydávanie ľudovej slovesnosti. Keď sa Jánovi Franciscimu nepodarilo pokračovať vo vydávaní Slovenských povestí (prvý zväzok vydal v roku 1845 v Levoči) a nevydaril sa ani pokus Ľudovíta Reussa (syna Samuela Reussa, ktorý bol tiež literárnym folkloristom) vydať ďalší zväzok rozprávok v Pešti, podujal sa na túto úlohu Pavol Dobšinský v spolupráci s Augustom Horislavom Škultétym. Jeho rozhodnutie urýchlila aj zbierka Boženy Němcovej Slovenské pohádky a pověsti. Dobšinský a Škultéty v rokoch 1858 – 1861 vydali v Rožňave a v Banskej Štiavnici šesť zošitov pod názvom Slovenské povesti. Zbierka obsahovala 64 rozprávok čarodejného typu, ktorému pripisoval Dobšinský starobylý mytologický pôvod. Nešlo však o autentické znenie ľudového rozprávania, ale o prepis do spisovnej reči a o literárnu štylizáciu. Takouto úpravou vznikol z viacerých známych variantov toho istého rozprávkového sujetu tzv. optimálny variant. Pri koncipovaní zbierky editori vyšli z vlastného materiálu i zo zápisov a podaní J. Francisciho, J. Čipku, S. Ormisa, Š. M. Daxnera a iných zberateľov. Ako vyplýva z úvodu knihy, nachádzali v rozprávkach odozvu dávnych čias, doklad národného „bytu“, ale aj poetický výraz túžob pospolitého človeka. V roku 1867 sa výbor Matice slovenskej rozhodol vydávať Zborník slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádaniek, hier, obyčají a povier a redakciou zborníka poverili Dobšinského. S touto prácou súvisí Dobšinského kniha Prostonárodné obyčaje, poverby a hry slovenské z roku 1880. Kniha má dve časti, prvá je venovaná opisu ľudového života, druhá časť sleduje ľudové hry v jednotlivých častiach roka. Popri prejavoch ľudovej dramatickej tvorby sú tu zaradené aj zábavné ľudové hry detí a mládeže. Výsledky dlhoročného štúdia slovenských rozprávok Dobšinský uložil v diele Úvahy

o slovenských povestiach (1872). Vrcholom Dobšinského celoživotnej práce je osemzväzkové dielo Prostonárodné slovenské povesti.

O diele Prostonárodné slovenské povesti podrobnejšie:

Prostonárodné slovenské povesti sú monumentálnym dielom, Dobšinský na nich pracoval 20 rokov a vydal ich vlastným nákladom v rokoch 1880 – 1883. Obsahujú 90 rozprávok na 768 stranách a sú najkompletnejšou zbierkou rozprávok a jedným zo základných diel našej folkloristiky. Na rozdiel od predchádzajúcich Slovenských povestí majú pestrejší obsah – popri rozprávkach čarodejných sú tu aj rozprávky zvieracie, legendové, humoristické atď. Okrem nových rozprávok autor zaradil do zbierky aj väčšinu rozprávok zo zbierky J. Francisciho a niektoré rozprávky zo zbierky B. Němcovej. Dobšinský všetkým rozprávkam (aj zo zbierok J. Francisciho a B. Němcovej) vtlačil vlastnú tvorivú pečať a jednotnú líniu. Hoci všade uvádza pôvodného rozprávača alebo upravovateľa, uverejnil ich v prepracovanej podobe a niekde urobil do predchádzajúceho znenia aj podstatné zásahy. Z tohto hľadiska nemožno jeho zbierku chápať ako vydanie vedecké, ktoré by sa pridŕžalo autentických zápisov, ale ako vydanie čitateľské. Prostonárodné slovenské povesti považujeme za významné literárne dielo a národnú kultúrnu hodnotu.

Úryvky:

Prostonárodné slovenské povesti – Zlatá krajina – úryvok

Keď som išiel – išiel som sám, neviem kde a kade – hlbokými dolinami, vysokými horami, rúdnymi cestami, stretol som tam jedného starého žobráka. Mal hlavu ako riečica a bradu po kolená. „Kdeže, synku, kde?“ opýtal sa ma žobrák. „Sám neviem; a vy kde?“ „Ani ja neviem.“ „No dobre, pôjdeme spolu.“ „Mohol by si dačo rozprávať!“ „Keď ja, reku, neviem. Vy ste starý, skúsený, vy skorej dač budete vedieť.“ „No, počúvaj, budem ti rozprávať o Zlatej krajine.“ Počúvajte aj vy, poviem vám, čo som sa od starého žobráka naučil...

Prostonárodné slovenské povesti – Janko Hraško – úryvok

Nechcela princezná za Hrašku ísť, pretože ho nebolo ani vidno od zeme. Ale kráľ dau svoje slovo a tak od toho ani sám ani nik odstúpiť nesmeu. Janka s princeznou zosobášili. Po sobáši premýšľau Janko o svojich hriechoch. I zaveriu sa, že sa dá na pokánia. Dau sa kňazovi ospovedať. Len tu, ako ho kňaz už rozhrešiu a vypovedau „ameň“ – praslo voľač, akoby hrom bou uderiu. A to rozprasla sa na Jankovi koža, ktorou bou stiahnutý. Zo spovedi navrátiu sa domou šuhaj pekný, utešený ako ruža a vysoký ako jela. Princezna svojim očiam veriť nekcela, čo sa to porobilo s jej Hraškom. Potom už div od radosti z kože nevyskočila, že si dostala tak veľmi peknieho muža. Ešte len zatým bola svadba, akej nikdy na svete nebolo, ani nebude. Šetko sa to tam veselilo, raduvalo, spievalo, tancuvalo, holduvalo. A mladý Janko i s tou jeho žienkou dlho, dlho žili; – hádam až do týchto čias žijú, ak nepomreli.

Prostonárodné slovenské povesti – O prorokovi a stratenom prsteni – úryvok

Raz ti tu skape panej v kaštieli zlatý sobášny prsteň; a len ho nebolo a nebolo, ani nikoho, kto by o tom bol vedel i najmenšie nadškrnúť. Chýry rozniesli sa, ako pani ponúka už aj sto rýnskych tomu, kto by jej prsteň našiel, a ako toho na kolese lámať budú, kto ho vzal. S chýrmi doletel raz i sluha od pánov k nášmu prorokovi a vpálil do izby s tým, že či vie, čo panej skapalo, aby to vyľadalo, keď je taký prorok. „Čo tvojej panej skapalo, „rečie tento, „lepšie viem ako ty. Ale ty si neokrôchaný surovec, keď nevieš, ako sa máš pokloniť prorokovi.“ Vyhnal i tohto von. Iba keď pekne zaklopal a uklonil sa, prijal ho; a hneď začal: „A pani veľkomožná mali tiež vedieť, že prorok k takým pánom peši nechodí; keď pošlú pre mňa hintov, potom prídem.“ Pani poslala hintov a prorok, s otvoreným kalendárom pred sebou, hrdo doviezol sa na ňom do kaštieľa. Vypýtal si osobitnú izbu, sedem dní času a

samé vyberané jedná a vínečka dosýta, kým vyčíta, kde je ten prsteň. Pani privolila, keď i tak bola pani v dome a pán práve na celý týždeň bol odišiel z domu. Milého proroka chovali ako pavúka, pil na to ako dúha, a už čo snoval, to snoval za tých sedem dní. Ale tej jeho žene nebárs bolo doma za tou pecou o hlade a zime. Núdza zobúdza a zobudila aj túto. Kým čo hotového našla, vykútala v dome – a potom, hoc just v košelici, pustila sa z domu a hybaj pravo do kaštieľa za mužom. A ten mládenec, ktorý chodil po proroka, čo mu už len chcel voľač na protiveň urobiť, pustil ju k nemu. A milý prorok čože si mal s ňou počať? Chlácholil ju, aby už teraz čušala, že sa tu dobre naje, ani jedlá nepočíta, toľké dajú na stôl. „A páč len,“ vraví, „už sme pri prvom!“ Bo práve počul prvého mládencu s večerou na schodoch. Mládenec to započul a iba ho striaslo; lebo on bol prvý z tých, čo prsteň ukradli a na inšie ani nepomyslel, len že to prorok naňho vraví. Zase keď druhý niesol jedlo, zavolať prorok: „Ženička moja, už sme pri druhom!“ Aj toho mládencu striaslo od ľaku. Zase keď tretí niesol: „Či som ti nepovedal, že sa dočkáme aj toho tretieho?“ A tento tretí mládenec nestačil ani jedlo na stôl položiť, už padol pred prorokom na kolená: „Ach, čože tajiť, keď nás tak poznáte; veru sme to my traja ten prsteň potisli. Ale čože, keď sa tak ľahko zošmykol do vrecka?! Len vás už o to prosíme, navlečte to nejako, aby ste nás neprezradili; veď my to nechceme zadarmo. Ešte aj u nás sa nájde nejakých tých sto rýnštiakov. A pani rada bude, keď ten prsteň bude mať, kým pán domov príde.“ „No, veď som si hneď na vás myslel,“ zaprorokoval tu milý prorok vážne, po starokňazovský. „Ale jasne sa mi to ukázalo len teraz, keď ste túto pokonnú večeru na stôl nosili. A že vás aj sám ľutujem, preto som vás upamätal a privolať som vám to takto do duše! Bo zajtra by vám už bolo beda! Aj vám ešte bude, ak neurobíte, ako vám rozkážem. Hneď doneste peniaze a na ráno dajte prsteň zožrať tomu najväčšiemu moriakovi na dvore. Ďalej to už bude moja starosť.“

Zaujímavosti:

Počas revolúcie 1848 – 1849 bol Dobšinský v radoch honvédov (uhorskej armády) a neskôr v cisárskej armáde. Po prepustení si urobil kandidátsku kňazskú skúšku.

Samuel Reuss, folklorista, zberateľ ústnej ľudovej slovesnosti a teoretik, u ktorého Pavol Dobšinský pracoval a prebudil aj jeho záujem pre zberateľstvo, mal štyroch synov. Jeden z nich Gustáv Reuss je prvým slovenským spisovateľom žánru sci-fi. Napísal vedecko-dobrodružný a fantastický román Hviezdoveda s podtitulom – alebo životopis Krutohlava, čo na Zemi, okolo Mesiaca a Slnka skúsil a čo o obežniciach, vlasaticiach, pôvode a konci sveta vedel.

Dobšinský veľmi dobre poznal svetovú literatúru. Prekladal napríklad z maďarčiny romány Móra Jókai, časopisecky mu vyšli preklady Byrona, Lamartina, Mickiewicza. V rukopisnom zväzku Spisy od roku 1850 sa zachovali aj ďalšie preklady, okrem iných autorov aj Shakespeara (Hamlet, časti z Rómea a Júlie, Benátskeho kupca a Macbetha), J. J. Rousseaua, Lermontova, atď. Výber autorov svedčí o Dobšinského romantickom vkuse.

Dobšinský bol v matičnom období jedným z popredných literárnych kritikov. V edičnej činnosti sa zameriaval najmä na sprístupňovanie rukopisných prác svojich generačných druhov. Pomohol k literárnej tvorbe Terézii Vansovej, pripravil na vydanie básne Janka Čajaka (po jeho smrti sa oženil s vdovou po básnikovi a vychoval jeho syna prozaika Jána Cajaka), ťažko čitateľné prepisy básní Jána Bottu a práce Ľudovíta Kubániho (po jeho tragickej smrti dopísal prózu Suplikant).

V Slavošovciach dodnes stojí rodný dom Pavla Dobšinského, v Drienčanoch pri kostole je jeho pomník.

Inšpirujúca sila Dobšinského rozprávok má svoje prejavy napríklad vo výtvarnom umení – v ilustráciách M. Benku alebo Ľ. Fullu alebo v poézii v knihách veršov M. Rúfusa. Kniha rozprávok, Sobotné večery.

Myšlienky:

„Že tieto kvety z národného ducha u nás Slovákov vyrástli a že národ sám v týchto výtvoroch vždy s veľkou obľubou sa tešieval, ukazuje to, že tieto povesti od toľkých století nevyšli z pamäti, ale že až doposiaľ v čerstvosti sa udržali. Od počiatku ich neznámeho, až do báječnej minulosti padajúceho vzniku vyprávajú sa ony a podávajú z úst do úst, z pokolenia na pokolenie, s premenami síce čo do pobočnosti, ale v podstate vždy tie isté. Tie samé! Tisíc a tisíc ráz boli tieto národné veselo-, čino-, a trúchlohry v divadielkach tichých slovenských izbičiek, pri lučivom svetle kozubov a pri hudbe svištiacich vretien, na dlhých zimných večeroch od k tomu zrodených samovzdelaných ochotníkov bezplatne predstavované. A miešané obecnstvo z malých i veľkých záležajúce, tu dolu i na galérii nezunovalo ich s obľubou a pochvalou poslúchať. Každý dom v dedine a každý kút v dome má u nás svojich vykladačov a vykladačky.“ (P. Dobšinský a A. H. Škultéty v úvode knihy Slovenské povesti z roku 1858)

„Napriek všetkej úcte k slovenskej ľudovej rozprávke a k národnej kultúre, je to s rozprávkou trochu komplikované. Podľa niektorých teoretikov rozprávky rozprávkové archetypy vznikli kedysi v jednom geopriestore odkiaľ sa rozšírili do iných kultúrnych rozprávačských priestorov. Podľa fínskej folkloristickej školy existuje len niečo vyše tridsať pôvodných rozprávkových сюжетov, všetky ostatné sú rozprávkové varianty. Dobšinský, ktorý tvrdil, že slovenská rozprávka stelesňuje národnú identitu, dušu národa, sa v tomto trochu mýlil. Existuje národné slovenské podanie, ale rozprávkový motív je univerzálny.“ (O. Sliacky v relácii Autor na dnes)

„Rozprávka ako špecifický literárny žáner môže osloviť aj dospelého čitateľa nielen dieťa. Tento problém sugestívne zodpovedal básnik Milan Rúfus, keď napísal, že rozprávka nevznikla preto, aby uspávala deti, ale aby prebúdza dospelých. Nepochybne tým myslel na úžasnú schopnosť rozprávky, ktorá pripomína dospelému iný hodnotový systém, než aký žije, či vyznáva. Rozprávka, tak ako ju poznáme, má pôvod v ľudovej slovesnosti; jej tvorca ju stvoril z reálnych a fantazijných motívov, vybájal si pre svojich hrdinov svet s vlastným zákonitostami, v ktorom je aj nemožné možným. Literatúrou sa rozprávka stáva až po konverzii do literárneho systému. Osvietenci považovali rozprávku za poveru, za blud, nedôstojný človeka moderného veku. Viedli dokonca kampaň proti nej. Prvý, ktorý sa postavil proti tomuto názoru bol revúcky kňaz Samuel Reuss, príslušník klasicistickej generácie. Reuss prišiel s prevratným názorom, že rozprávka nie je bludom. Nie je poverou, je súčasťou ľudovej kultúry, ba dokonca je vzácnym historickým dokladom, ktorý vypovedá o kultúrnej a spoločenskej minulosti našich predkov. Odporúčal ju preto zapisovať doslova. A následne štylisticky neupravovať, aby sa tak nezotrela jej vierohodnosť. Dobšinský, podobne ako celá romantická generácia si však osvojil názor Ľudovíta Štúra, podľa ktorého rozprávka je výplodom obrazotvornosti rozprávačského génia a preto štúrovci ako anonymní rozprávači pred nimi, zasahovali do starého príbehu. Rozprávali ho vždy po novom. Po novom – to znamená sugestívnejšie. Jednoducho literárne pôvodný námet, rozprávkový archetyp upravovali. A v tom vynikol Pavol Dobšinský. Takže jednoznačne nebol zapisovateľom ale bol suverénnym tvorcom akéhosi autorského typu ľudovej rozprávky.“ (O. Sliacky)

„Teoretici literárneho folklorizmu hovoria s veľkou úctou o Dobšinskom, ale uprednostňujú autentickú folklórnu rozprávku. Jiří Polívka, ktorý zostavil súpis slovenských rozprávok a vydal ho v medzivojnovom období v Matici slovenskej dokonca vyčíta Dobšinskému, že svojou literárnou štylizáciou ľudovej rozprávke ublížil, že ju posunul inam, kde sa skutočne nachádza. Slovenská ľudová rozprávka v transkripcii Pavla Dobšinského vlastne už ani nie je v pravom slova zmysle autentickou slovenskou folklórnou rozprávkou, je to výsostne jeho suverénny umelecký čin. V každom prípade Dobšinský a iní štúrovskí zberatelia napomohli nástupu novej literárnej epochy – literárneho realizmu, pretože viedli do literatúry živú reč, fenomén, ktorý sa stal základným atribútom trebárs Kukučínovej tvorby.“ (O. Sliacky)

„...naozaj máme byť spisovateľovi Pavlovi Dobšinskému za čo vďační. Veď rozprávka je pre nás všetkých azyl. Pomáhala a pomáha nám prežiť, pretože iba v nej víťazí dobro nad zlom a presviedča nás, že jediný zmysel v živote má pravda a múdrosť...“ (J. Lenhart v relácii Autor na dnes)